

В.П. Пантелєєв,
д.е.н., професор,
декан економіко-статистичного факультету,
Національна академія статистики,
обліку та аудиту
К.В. Безверхий,
к.е.н., доцент кафедри обліку і аудиту
Київський національний університет технологій та дизайну

КОНСОЛІДАЦІЯ ФІНАНСОВОЇ ЗВІТНОСТІ ГРУПИ ПІДПРИЄМСТВ: ВІД ТЕОРІЇ ДО ПРАКТИКИ

Постановка проблеми. Нові вимоги господарювання в умовах постінформаційного розвитку суспільства потребують забезпечення системи управління якісною обліково-звітною інформацією і особливо її заключної складовою – фінансовою звітністю. Запровадження національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 „Консолідована фінансова звітність” (надалі – НП(С)БО 2) [1] потребує належного теоретичного, організаційного та методичного забезпечення формування показників консолідованої фінансової звітності. Звідси, особливого значення набуває питання консолідації фінансової звітності групи підприємств.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питанням організації і методики складання консолідованої фінансової звітності за П(С)БО та МСФЗ у різні часи займалися вітчизняні вчені-економісти, зокрема С. Білоцький, Ф. Бутинець, С. Голов, С. Гольцова, О. Гурська, І. Жолнер, Т. Кондрашева, А. Кононенко, В. Костюченко, С. Левицька, М. Лучко, О. Олійник, В. Оніщенко, Г. Осадча, В. Пархоменко, Н. Пирець, С. Свірко, І. Семчук, О. Сендзюк, Г. Ткачук, О. Царенко, Р. Циган, О. Ціхановська, І. Чалий, а також досить корисний закордонний досвід консолідації фінансової звітності, знайшов відображення в працях З. Алієва, О. Волкової, Н. Горшкової, К. Друрі, Р. Ентоні, Дж. Кейнса, В. Леонтєва, В. Мандрощенко, В. Палія, В. Плотнікової, М. Пятова, Я. Соколова, Е. Хендрексона й М. Ван Бреда, А. Шмаленбаха та інших.

Метою даного дослідження є аналіз вітчизняного та міжнародного законодавства щодо формування консолідованої фінансової звітності групи підприємств в умовах інституційних змін.

Виклад основного матеріалу.

Зародження та розвиток консолідованої фінансової звітності. Для того, щоб зрозуміти історію і причини виникнення інституту консолідованої фінансової звітності, розглянемо генезис її зародження в табл. 1.

Таблиця 1

Генезис зародження консолідованої фінансової звітності та вплив великого приватного бізнесу та фінансового ринку на її розвиток [2, с. 10]

№ з/п	Країна	Час зародження консолідованої	Період становлення практики	Розповсюдження великого приватного	Наявність розвинутого фінансового

		фінансової звітності	складання консолідованої фінансової звітності	бізнесу	ринку
1	США	Кінець XIX ст.	1920-ті р.	Високе	Так
2	Великобританія	1920-ті р.	1940-ві р.	Високе	Так
3	Нідерланди	1920-ті р.	1940-ві р.	Високе	Так
4	Німеччина	1930-ті р.	1960-ті р.	Високе	Ні
5	Франція	1940-ві р.	1970-ті р.	Низьке	Ні
6	Японія	1970-ті р.	1980-ті р.	Високе	Ні

Як видно з табл. 1, наявність саме двох факторів: великого приватного бізнесу та розвинуеного фінансового ринку – стало основним моментом для появи інституту консолідованої фінансової звітності.

Теоретичні засади консолідації. Відомий американський економіст, творець теорії міжгалузевого балансу В.В. Леонт'єв [8] у своїй роботі 1927 р. заклав основи наукового розуміння концентрації та її важливої складової – економічної консолідації. Сучасна організація економічної системи ... представляє собою складну систему одиниць концентрації, причому кожна одиниця повністю міститься у наступній, більш складній ... для будь-якого статистичного дослідження потрібно, щоб кожна система була складена з еквівалентних одиниць [8, с. 256]. Автор вважає, що «...звичайно, й економічна консолідація є фактором концентрації» [8, с. 259].

Порівняння промислових підприємств (незалежного та дочірнього) із різним складом витрат дозволяє визначити оптимальну величину концентрації підприємства [8, с. 259]. «Технологічні одиниці стають підпорядкованими економічним, як щоб останні були наріжним каменем усієї системи. Економічна одиниця є найбільш ємною із усіх статистичних одиниць» [8, с. 260 – 261].

Із наведеного випливає, що в економіці при здійсненні консолідації об'єктів для забезпечення потреб користувачів потрібно обирати еквівалентні, тотожні одиниці; найкращим чином вимогам зацікавлених користувачів відповідає звітність самостійній економічній одиниці (англ.: *single economic entity*) за обраними параметрами; тому крім індивідуальної фінансової звітності складається консолідована фінансова звітність як сукупна, або зведена звітність юридичної особи та її дочірніх підприємств (вони складають групу підприємств у сучасному розумінні) як єдиної економічної одиниці. Для уникнення подвійного обліку вираховуються взаємні борги членів групи, обсяги продаж одним одному та виділяється неконтрольована частка участі.

Слід зазначити, що процедури консолідації ґрунтуються не лише на досягненнях економічної теорії, але також на теоріях капіталу, прибутку, ризику, фінансів, інституційному підході, права власності, корпоративних структур, але при вирішенні питань слід виходити із природи відносин зі сторонами.

Актуальна нормативна база консолідації. Рівні стандартизації, що регулюють методологію формування консолідованої фінансової звітності українських підприємств наведено у табл. 2.

**Рівні стандартизації, що регулюють методологію формування
консолідованої фінансової звітності українських підприємств**

№ з/п	Рівень стандартизації	Стандарт бухгалтерського обліку	Нормативно-правовий документ
1	Мегарівень	МСБО, МСФЗ	Закон України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [3], МСБО 21 «Вплив змін валютних курсів» [18], МСБО 27 «Окрема фінансова звітність» [19], МСБО 28 «Інвестиції в асоційовані підприємства» [20], МСФЗ 8 «Операційні сегменти» [21], МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність» [12], МСФЗ 12 «Розкриття інформації про частки участі в інших суб'єктах господарювання» [22]
2	Макрорівень	НП(С)БО	НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5], НП(С)БО 2 «Консолідована фінансова звітність» [1]
3	Мезорівень	Галузеві стандарти	Методичні рекомендації з бухгалтерського обліку для підприємств різних галузей економіки
		Внутрішньокорпоративні стандарти	Єдина облікова політика холдингової компанії, внутрішні стандарти якості звітної інформації, контролю ефективності та ведення бухгалтерського обліку
4	Мікрорівень	Внутрішні стандарти підприємства	Облікова політика підприємства

Виділені рівні стандартизації (табл. 2), що регулюють методологію формування консолідованої фінансової звітності українських підприємств, надають цілісне уявлення про порядок формування консолідованої фінансової звітності в Україні.

Правові засади складання та подання консолідованої фінансової звітності підприємств викладено у нормативно-правових актах України. Так, Законом України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні» [3] дано визначення, що **консолідована фінансова звітність** – це фінансова звітність, яка відображає фінансове становище, результати діяльності та рух грошових коштів юридичної особи та її дочірніх підприємств як єдиної економічної одиниці. Законом передбачено обов'язок підприємств, що мають дочірні підприємства, також складати та подавати консолідовану фінансову звітність; міститься норма про складання такої звітності, складеної за міжнародними стандартами. Порядком подання фінансової звітності [4] зазначено, що Підприємства, що мають дочірні підприємства, крім фінансових звітів про власні господарські операції подають консолідовану фінансову звітність власникам (засновникам) у визначені ними терміни, але не пізніше 45 днів після закінчення звітного кварталу та не пізніше 15 квітня наступного за звітним року. Підприємства, які складають консолідовану фінансову звітність за міжнародними стандартами фінансової звітності, надсилають листом

відповідну інформацію органам державної статистики у передбачені для подання такої звітності строки. Форми консолідованої фінансової звітності, а саме Консолідований баланс (Звіт про фінансовий стан), форма № 1-к; Консолідований звіт про фінансові результати (Сукупний дохід), форма № 2-к; Консолідований звіт про рух грошових коштів (за прямим методом), форма № 3-к; Консолідований звіт про рух грошових коштів (за непрямим методом), форма № 3-кн; Консолідований звіт про власний капітал, форма № 4-кн передбачено у НП(С)БО 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» [5]. Методичними рекомендаціями щодо заповнення форм фінансової звітності [6] зазначено, що у консолідованому звіті про фінансові результати відображається чистий фінансовий результат та сукупний дохід, що належить власникам материнської компанії та неконтрольованої частки. При складанні консолідованої фінансової звітності підприємства можуть обрати спосіб складання звіту про рух грошових коштів за прямим або непрямим методом із застосуванням відповідної форми звіту. У додатковій статті «Витрачання на виплати неконтрольованим часткам в дочірніх підприємствах» в консолідованому звіті про рух грошових коштів відображаються виплати грошових коштів неконтрольованим часткам в дочірніх підприємствах. У консолідованому звіті про власний капітал наводиться інформація про зміни у власному капіталі в розрізі неконтрольованої частки.

Необхідність складання консолідованої фінансової звітності підприємства зумовлена цілями внутрішніх і зовнішніх її користувачів. Внутрішніми користувачами консолідованої фінансової звітності виступають топ-менеджери та працівники відділу фінансово-економічного департаменту холдингу. Зовнішніми користувачами консолідованої фінансової звітності підприємства є власники, бізнес-партнери (контрагенти, інвестори, банки, що надають кредитні ресурси тощо) та державні органи виконавчої влади. Інформаційне навантаження форм консолідованої фінансової звітності для зовнішніх та внутрішніх користувачів наведено в табл. 3.

Таблиця 3

Систематизація інформаційних запитів внутрішніх і зовнішніх користувачів консолідованої фінансової звітності українських підприємств [за 7, с. 151]

№ з/п	Користувачі	Консолідований баланс та звіт про прибутки та збитки	Консолідований звіт про рух грошових коштів	Консолідований звіт про власний капітал	Примітки до річної фінансової звітності групи підприємств	Розшифровка внутрішньої та зовнішньої дебіторської і кредиторської заборгованостей	Звітність за сегментами
1	Внутрішні користувачі	Інформація про майновий та фінансовий стан	Інформація, що необхідна для прогнозування	У графах звіту про власний капітал, в яких зазначаються складові	Перелік дочірніх підприємств, причини, з яких показники фінансової	Інформація, що потрібна для здійснення поточного	Інформація, що дозволяє

		ий стан консолідованої групи, затребувана для цілей управління	ання і аналізу грошових потоків, для централізованого фінансування підприємств холдингу	власного капіталу, наводять лише ті з них, які зазначені у балансі. У консолідованому звіті про власний капітал також наводиться інформація про зміни у власному капіталі в розрізі неконтрольованої частки	звітності дочірнього підприємства не включено до консолідованої фінансової звітності; перелік дочірніх підприємств, над якими втрачено контроль; назви підприємств, у яких підприємству, яке звітує, прямо або опосередковано належить більше половини голосів; вплив придбання або продажу дочірніх підприємств на фінансовий стан, фінансові результати звітного періоду та такі самі показники попереднього періоду; статті консолідованої фінансової звітності, до яких застосовувалася різна облікова політика	управління дебіторською і кредиторською заборгованістю холдинга та координації внутрішніх облігових розрахунків	оцінити якість управління в рамках окремого підприємства
2	Зовнішні користувачі :	X	X	X	X	X	X
2А	Власники	Інформація про консолідований фінансовий прибуток і його використання	Інформація про рух грошових коштів від різних видів діяльності	Інформація про контрольовану та неконтрольовану частку участі	Зміст та статус суб'єктів консолідації	Стан розрахунків з діловими партнерами	X
2Б	Бізнес-партнери	Інформація, необхідна для аналізу ліквідності, фінансов	Інформація, що потрібна для контролю за виконанням	Інформація про контрольовану та неконтрольовану частку участі	Зміст та статус суб'єктів консолідації	Стан розрахунків з діловими партнерами	X

		ої стійкості та платоспр оможнос ті	прогнозно го надходжен ня грошових коштів на банківські рахунки				

У зв'язку з тим, що детальні пропозиції щодо складання консолідованій фінансовій звітності підприємств України відсутні, виникає потреба розглянути теоретичні та практичні засади консолідації консолідовану фінансової звітності.

23.08.2013 р. набрав чинності наказ Міністерства фінансів України № 628 «Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 «Консолідована фінансова звітність» від 27.06.2013 р., яким Міністерство фінансів України затвердило НП(С)БО 2 [1]. З вказаної вище дати втратив чинність наказ Міністерства фінансів України № 176 «Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку» від 30.07.99 р. [9], яким свого часу було встановлено, що П(С)БО 20 «Консолідована фінансова звітність» (надалі – *П(С)БО 20*) [9] починало застосовуватися для складання консолідованої фінансової звітності за період з 2000 року. Наказ № 628 подібної вказівки не містить, адже відповідно до п. 3 НП(С)БО 1 [5], яким встановлено, що юридичні особи (крім банків та бюджетних установ), які представляють фінансову звітність згідно з законодавством, застосовують форми фінансової звітності, визначені НП(С)БО 1 [5], починаючи зі звітності за I квартал 2013 року і в наступних звітних періодах.

НП(С)БО 2 [1], також як і П(С)БО 20 [9], визначає порядок складання консолідованої фінансової звітності та загальні вимоги до розкриття інформації щодо її складання і застосовується тими самими групами осіб, що й раніше.

Відповідно до п. 3 р. I «Загальні положення» НП(С)БО 2 [1] це положення (стандарт) не поширюється на програми виплат після закінчення трудової діяльності або інші довгострокові програми виплат працівникам, які регулюються П(С)БО 26 «Виплати працівникам» (надалі – *П(С)БО 26*) [10]. Подібного попередження П(С)БО 20 [9] не мало, оскільки тільки через чотири роки було затверджено П(С)БО 26 [10].

Терміни, що використовуються в НП(С)БО 2 [1] (до цього в П(С)БО 20 [9]), не змінилися, але доповнилися визначенням чотирьох нових:

а) **владні повноваження** – повноваження, обсяг яких надає можливість підприємству-інвестору, як правило, одноосібно управляти найбільш значущими видами діяльності, що суттєво впливають на формування фінансового результату підприємства, яке є об'єктом інвестицій, зокрема через формування уповноваженого органу управління, визначення фінансової, інвестиційної і комерційної політики, та контроль за їх реалізацією;

б) **група** – материнське (холдингове) підприємство та його дочірні підприємства;

в) **неконтрольована частка** – частина чистого прибутку (збитку), сукупного доходу та чистих активів дочірнього підприємства, яка не належить материнському підприємству (прямо або через інші дочірні підприємства);

г) **права захисту інтересів інвесторів** – повноваження, обмежений обсяг яких дає підприємству-інвестору лише можливість захистити свої права та інтереси стосовно підприємства, яке є об'єктом інвестицій, без надання можливості управляти найбільш значущими видами діяльності. У загальному розумінні, захист інвестиції це комплекс організаційних, технічних і правових заходів, спрямованих на створення умов, які сприяють збереженню інвестицій, досягненню цілі інвестування, ефективній діяльності об'єктів інвестування та реінвестування, захисту законних прав і інтересів інвесторів. ,

Директива 2013/34/ЄС (ст. 22 – 29) [11] визначає сферу і порядок консолідації фінансової звітності. Зокрема, компанії, які мають дочірні підприємства повинні консолідувати не лише фінансову звітність, а й управлінську звітність. Проте малі та середні групи підприємств можуть бути звільнені від зобов'язання складати консолідовану фінансову звітність і консолідований звіт керівництва за винятком випадків, коли афілійовані підприємства (члени групи) є суб'єктами, щодо яких існує громадський інтерес. У директиві 2013/34/ЄС [11] детально викладено умови такого звільнення. Процедури консолідації фінансової звітності, що викладені у директиві 2013/34/ЄС [11], в цілому узгоджуються з МСФЗ. Проте, ст. 26 директиви 2013/34/ЄС [11] передбачає можливість застосування пропорційної консолідації для спільних підприємств, яку виключено з МСФЗ.

При складанні консолідованої фінансової звітності слід враховувати вимоги та основні терміни П(С)БО 19 [10], а саме:

Гудвіл – перевищення вартості придбання над часткою покупця у справедливій вартості придбаних ідентифікованих активів, зобов'язань і непередбачених зобов'язань на дату придбання.

Дочірнє підприємство – підприємство, яке перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства.

Дата угоди – дата досягнення домовленості між учасниками про об'єднання підприємств та/або видів їх господарської діяльності.

Контроль – вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства або підприємництва з метою одержання вигод від його діяльності.

Материнське (холдингове) підприємство – підприємство, яке здійснює контроль дочірніх підприємств.

Справедлива вартість – сума, за якою можна продати актив або оплатити зобов'язання за звичайних умов на певну дату.

Можна зауважити, що існують особливості консолідації фінансової звітності при придбанні ДП, при здійсненні діяльності групи та при втраті контролю.

Основні положення складання консолідованої фінансової звітності. На основі критичного аналізу змісту основних нормативних актів щодо консолідованої фінансової звітності (НП(С)БО 2 [1] та міжнародному стандарті фінансової звітності 10 «Консолідована фінансова звітність» [12], у подальшому – МСФЗ 10) викладемо основні положення складання консолідованої фінансової звітності групи підприємств.

Загальні положення. Група підприємств утворюється для збільшення ефективного функціонування наявного майна (ресурсів), отримання

економічних вигід від групової діяльності, наприклад, розширення ринкових сфер, досягнення оптимального розміру виробництва, отримання доходу, прибутку, іншого економічного ефекту більшого, ніж вони можуть отримати діючи самостійно. Для забезпечення таких цілей використовуються елементи управління: концентрація, консолідація, централізація тощо. Для керівництва групою підприємств утворюється відповідний орган управління. Підприємства, що увійшли до складу групи, зберігають свою юридичну незалежність; в той же час автономність підприємств, йде поруч із збільшенням внеску кожного учасника групи у спільну справу.

Материнське підприємство (МП), яке контролює одного чи кілька суб'єктів господарювання, проявляє ініціативу в управлінні бізнесом, має право на змінні результати об'єкта інвестування, свідомо зазнає певних ризиків за себе та за дочірніх підприємств (ДП), зобов'язане впливати на ці результати завдяки своїм владним повноваженням. МП набуває владні повноваження та використовує їх в ім'я досягнення групових задач, зокрема визначає значущі (суттєві) для групи види діяльності, тобто такі, що дуже впливають на результати діяльності, керує ними, проводить фінансову, інвестиційну, комерційну політику групи, здійснює контроль над її реалізацією та над діяльністю дочірніх підприємств. МП розпоряджається контрольованою часткою участі, тобто власним капіталом МП та контрольованою часткою участі ДП. **Головне, МП у процесах консолідації виступає як інвестор, який контролює об'єкт інвестування.** Як правило, МП не тільки не стримує зростання незалежності ДП, але й всіляко підтримує їхній розвиток. МП складає та подає індивідуальну фінансову звітність щодо власної діяльності. З метою складання консолідованої фінансової звітності групи МП, виходячи із розуміння вимог єдиної економічної одиниці (єдиного економічного суб'єкта господарювання) повідомляє дочірні підприємства про своєчасне та повне отримання від них належної інформації для підготовки МП консолідованої фінансової звітності групи. До складу такої інформації входить обов'язкове дотримання всіма членами групи єдиної облікової політики підприємств групи; альтернативою можуть стати вимоги МП підготувати (переформатувати) фінансову звітність ДП під вимоги облікової політики МП саме для складання консолідованої фінансової звітності. Інформація у фінансовій звітності розкривається шляхом заповнення МП форм консолідованої фінансової звітності про діяльність групи за звітний період та приміток до консолідованої фінансової звітності.

Дочірнє підприємство (ДП), яке перебуває під контролем материнського (холдингового) підприємства, свідомо йде на участь у складі групи, переслідуючи свої інтереси здійснює підконтрольну МП діяльність, маючи пріоритетом значущі (суттєві) для всієї групи види діяльності, знаходиться під контролем МП, але залишає за собою неконтрольовану частку участі. ДП може бути закордонною господарською одиницею групи. ДП складає та подає індивідуальну фінансову звітність щодо власної діяльності. В той же час ДП зобов'язане надавати МП належну інформацію для підготовки МП консолідованої фінансової звітності групи.

Вирішення правових, владних повноважень. Стандартами обліку передбачений значний вплив юридичних, правих аспектів консолідації. Це

знаходить відображення у зазначені особи, яка приймає рішення, структури організації та управління об'єкта інвестування, суттєві права, права захисту інтересів інвесторів, права відсторонення тощо. Владні засади передбачають наявність у МП реального права керувати діяльністю групи та можливість спонукати ДП підпорядковуватися владі МП. За межами стандартів обліку залишились правові аспекти консолідації, прийняті у юридичній практиці: проект консолідації (найчастіше це інвестиційний проект), органі управління групою, кодекс корпоративного управління, звітність органа управління про діяльність групи, органи контролю групою тощо.

Контроль. Визначення контролю задеклароване МСФЗ 10 [12] та П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» [13].

За МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність» [12] **контроль об'єкта інвестування** (англ. *control of an investee*) – інвестор контролює об'єкт інвестування, якщо інвестор має право щодо змінних результатів діяльності об'єкта інвестування або зазнає пов'язаних з ними ризиків та здатний впливати на ці результати через свої власні повноваження щодо об'єкта інвестування.

За П(С)БО 19 «Об'єднання підприємств» [13] **контроль** – вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства або підприємництва з метою одержання вигод від його діяльності.

За сутністю стандартів контроль домінує, стає імперативом, основою консолідації. В тексті МСФЗ 10 [12] змістом контролю зазначено об'єкт інвестування. Стандартами встановлене виключні вимоги до контролю, яким підпорядковуються владні повноваження, результати та облікові вимоги. Отже, інвестор контролює об'єкт інвестування тоді і лише тоді, коли інвестор реально має все три перелічені далі умови: владні повноваження щодо об'єкта інвестування; зазнає ризиків або має права щодо змінних результатів діяльності об'єкта інвестування та здатність використовувати свої владні повноваження щодо об'єкта інвестування з метою впливу на результати інвестора [п.7,12]. Крім того, стандартами розглядається можливість втрати контролю та наслідки такої події на облік та звітність. Стандарт передбачає також постійну (навіть, безперервну) оцінку наявності контролю. За втратою контролю групи немає та відповідна консолідована фінансова звітність не складається. Обмеження середовища контролю групи підприємств контролем об'єкта інвестування обумовлене тим, що реальне знаряддя впливу на об'єкт має форму інвестицій, крім того, зараз наявна відповідна правова та облікова бази проведення інвестиційної діяльності підприємств.

Стандартами директивно встановлюється пріоритет виключно контролю при консолідації: наявність прав захисту інтересів інвестора не є ознакою контролю, п. 7 НПСБО 2 [1], інвестор, що володіє лише правами захисту інтересів інвесторів, не має владних повноважень щодо об'єкту інвестування і, відповідно, не контролює об'єкт інвестицій, п. 14 МСФЗ 10 [12].

Вимоги до обліку. Викладемо правила обліку та звітності у редакції бухгалтерських стандартів, табл. 4.

Таблиця 4

Зміст рекомендації щодо складання консолідованої фінансової звітності за МСФЗ 10 [12] та НПСБО 2 [1]

МСФЗ 10 «Консолідована фінансова звітність» [12]

НПСБО 2 «Консолідована

	фінансова звітність» [1]
19. Материнське підприємство готує консолідовану фінансову звітність, застосовуючи єдині облікові політики для подібних операцій та інших подій за подібних обставин. 20. Консолідація об'єкта інвестування розпочинається з дати, коли інвестор отримує контроль над об'єктом інвестування, та припиняється, коли інвестор втрачає контроль над об'єктом інвестування.	7. До консолідованої фінансової звітності включають показники фінансової звітності материнського підприємства та всіх дочірніх підприємств.
Рекомендації щодо складання консолідованої фінансової звітності Вимоги до обліку Процедури консолідації Консолідована фінансова звітність: а) об'єднує подібні статті активів, зобов'язань, капіталу, доходу, витрат та грошових потоків материнського підприємства з аналогічними статтями його дочірніх підприємств; б) згортає (виключає) балансову вартість інвестицій материнського підприємства в кожному дочірньому підприємстві та частки материнського підприємства в капіталі кожного дочірнього підприємства (МСФЗ 3 «Об'єднання бізнесу» [14] пояснює порядок обліку будь-якого відповідного гудвілу); в) виключає повністю внутрішньогрупові активи та зобов'язання, капітал, дохід, витрати та грошові потоки, пов'язані з операціями між суб'єктами господарювання групи (прибутки або збитки, що виникають внаслідок внутрішньогрупових операцій, що визнані в складі активів, таких як запаси та основні засоби, виключаються повністю). Внутрішньогрупові збитки можуть вказувати на знецінення, яке повинно бути визнане у консолідованій фінансовій звітності. МСБО 12 "Податки на прибуток" [15] розглядає тимчасові різниці, що виникають внаслідок виключення прибутків або збитків від внутрішньогрупових операцій. Єдина облікова політика Якщо член групи користується обліковими політиками, що відрізняються від тих, які були прийняті в консолідованій фінансовій звітності для обліку подібних операцій та подій за подібних обставин, то відповідні коригування мають бути здійснені у фінансовій звітності такого члена групи при складанні консолідованої фінансової звітності, щоб забезпечити узгодженість з обліковими політиками групи. Оцінка Суб'єкт господарювання включає дохід та витрати дочірнього підприємства у консолідовану фінансову звітність з дати, коли він отримав контроль над дочірнім підприємством, до дати, коли суб'єкт господарювання втратив контроль над дочірнім підприємством. Дохід та витрати дочірнього підприємства розраховуються на основі величини активів та зобов'язань, визнаних у консолідованій фінансовій звітності на дату придбання. Наприклад, витрати	II. Порядок складання консолідованої фінансової звітності 1. Фінансова звітність материнського підприємства та його дочірніх підприємств, що використовується при складанні консолідованої фінансової звітності, складається за той самий звітний період і на ту саму дату балансу. 2. Консолідовану фінансову звітність складають з фінансової звітності групи підприємств з використанням єдиної облікової політики для подібних операцій та інших подій за схожих обставин. Якщо при складанні консолідованої фінансової звітності неможливо застосувати єдину облікову політику, то про це повідомляється у примітках до консолідованої фінансової звітності. 3. Консолідована фінансова звітність складається шляхом впорядкованого додавання показників фінансової звітності дочірніх підприємств до аналогічних показників фінансової звітності материнського підприємства. 4. При складанні консолідованої фінансової звітності підлягають виключенню: 1) балансова вартість фінансових інвестицій материнського підприємства в кожне дочірнє підприємство і частка материнського підприємства в капіталі кожного дочірнього підприємства; 2) сума внутрішньогрупових

на амортизацію, визнані у консолідованому звіті про сукупні доходи після дати придбання, визначаються на основі справедливої вартості відповідних активів, що амортизуються, визнаних у консолідованій фінансовій звітності на дату придбання.

Потенційні права голосу

Якщо існують потенційні права голосу або інші похідні інструменти, що містять потенційні права голосу, то пропорція прибутку або збитку та зміни у капіталі, що відносяться до материнського підприємства та неконтрольованих часток участі при складанні консолідованої фінансової звітності, визначається виключно на основі існуючих часток володіння й не відображають можливої реалізації чи конвертацію потенційних прав голосу та інших похідних інструментів, за винятком випадків, коли застосовується параграф Б90.

За деяких обставин суб'єкт господарювання має, по суті, існуючу частку володіння внаслідок операції, яка в поточний період часу надає суб'єктові господарювання доступ до доходу, пов'язаному з часткою участі. За таких обставин частка, віднесена до материнського підприємства та неконтрольованих часток участі при складанні консолідованої фінансової звітності визначаються з урахуванням реалізації таких потенційних прав голосу та інших похідних інструментів, які в поточний період часу надають суб'єктові господарювання доступ до доходу.

МСФЗ 9 «Фінансові інструменти» [16] не розповсюджується на частки участі в дочірніх підприємствах, що консолідуються. Якщо інструменти, що містять потенційні права голосу по суті надають суб'єкту господарювання в поточний період доступ до доходу, пов'язаного з безпосередньою часткою участі у дочірньому підприємстві, то на ці інструменти не поширюються вимоги МСФЗ 9. В усіх інших випадках інструменти, що містять потенційні права голосу в дочірньому підприємстві, обліковуються відповідно до МСФЗ 9 [16].

Дата звітності

Фінансова звітність материнського підприємства та його дочірніх підприємств, що використовується при складанні консолідованої фінансової звітності, повинна мати однакову звітну дату. Якщо кінець звітного періоду материнського підприємства відрізняється від кінця звітного періоду дочірнього підприємства, то дочірнє підприємство готує, для цілей консолідації, додаткову фінансову інформацію станом на ту саму дату, що і фінансова звітність материнського підприємства, щоб материнське підприємство могло консолідувати фінансову інформацію дочірнього підприємства, окрім випадків, коли це зробити неможливо.

Якщо це зробити неможливо, материнське підприємство має консолідувати фінансову інформацію дочірнього підприємства, користуючись найостаннішою фінансовою звітністю дочірнього підприємства, скориговану з

операцій та внутрішньогрупового сальдо;

3) сума нереалізованих прибутків та збитків від внутрішньогрупових операцій (крім збитків, які не можуть бути відшкодовані).

5. Материнське підприємство для складання консолідованої фінансової звітності визначає неконтрольовану частку у власному капіталі, чистому прибутку (збитку) та сукупному доході дочірніх підприємств. Неконтрольована частка визначається як добуток відсотка наявних голосів, які не належать материнському підприємству, відповідно до власного капіталу, чистого прибутку (збитку) та сукупного доходу дочірніх підприємств з урахуванням суми нереалізованого прибутку (збитку) від внутрішньогрупових операцій (крім випадків, пов'язаних з об'єднанням (придбанням) підприємств).

6. Якщо дочірнім підприємством випущені привілейовані акції, що класифікуються як інструменти власного капіталу, за якими накопичується сума дивідендів та які перебувають у володінні за межами групи, то материнське підприємство розраховує свою частку прибутку або збитку після коригування на суму дивідендів за привілейованими акціями дочірнього підприємства незалежно від оголошення дивідендів.

7. Вартість гудвілу, що виникає при консолідації фінансової звітності материнського підприємства і фінансової звітності дочірніх підприємств, та вартість неконтрольованої частки при об'єднанні (придбанні) підприємств визначаються згідно з П(С)БО

урахуванням впливів важливих операцій або подій, що сталися між датою такої фінансової звітності та датою консолідованої фінансової звітності. У будь-якому випадку різниця між датою фінансової звітності дочірнього підприємства та датою консолідованої фінансової звітності не повинна бути більшою ніж три місяці, а тривалість звітних періодів і розходження між датами фінансової звітності мають бути однаковими від періоду до періоду.	19 «Об'єднання підприємств» [13]. 8. Курсові різниці, що виникають під час переобрахунку показників фінансової звітності дочірніх підприємств, які розташовані за межами України, у валюту України визначаються згідно з П(С)БО 21 «Вплив змін валютних курсів»[17]. III. Розкриття інформації у фінансовій звітності.
Формати консолідованої фінансової звітності – за об'єктами обліку (вимога МСФЗ).	Формати консолідованої фінансової звітності – за формами фінансової звітності (вимога НП(С)БО 2) [1].

Виконання проекту консолідації. Члени групи очікують на реалізацію своїх інтересів у груповому середовищі, в результаті консолідації виникає нове економічне формування – консолідація, лише за умови спільної діяльності відбувається реалізація відносин «влада-підпорядкування» та досягається ефект синергізму.

Склад обліково-звітної інформації, яка наводиться у примітках до консолідованої фінансової звітності, не змінився, не рахуючи вказівки переліку дочірніх підприємств, контрольованих материнським підприємством. При цьому оприлюднити характер відносин між материнським і дочірнім підприємствами, якщо материнське підприємство не володіє в дочірньому підприємстві (прямо чи непрямо) більш як половиною голосів, наразі не потрібно.

Процес формування консолідованої фінансової звітності в кожній групі підприємств вибудовується індивідуально і залежить від множини факторів: організаційно-правової форми, стандартів, що застосовуються, технічних та інших можливостей підприємств.

Логічно, що для того, щоб коректно скласти консолідовану звітність, всі суб'єкти такої звітності мають дотримуватися єдиної облікової політики. Але наголосимо, що НП(С)БО 2 [1], як і його попередник (у міжнародній практиці такого немає), дозволяє використовувати різні облікові підходи – про це має бути сказано у примітках до такої фінансової звітності (п. 2 р. III НП(С)БО 2 [1]).

Практичні процедури консолідації: облікова політика, етапи та послідовність консолідації. З метою регулювання порядку складання та контролю консолідованої фінансової звітності нами пропонується застосовувати елементи облікової політики, що виділяє вітчизняний вчений-економіст І. Семчук (табл. 5).

Таблиця 5

Елементи облікової політики групи підприємств щодо формування та контролю консолідованої фінансової звітності [23, с. 10]

Об'єкт облікової політики	Елемент облікової політики
<i>Організаційна складова облікової політики</i>	

Форма організації бухгалтерського обліку в групі підприємств	Створення бухгалтерської служби на чолі з головним бухгалтером за такими її видом та типом: – децентралізована структура бухгалтерської служби; – комбінована (функціональна) організація облікової служби з визначенням повноважень щодо узагальнення звітних показників
Форма організації системи внутрішнього контролю в групі підприємств	Створення служби внутрішнього контролю (встановлення посад, осіб з контрольними функціями)
<i>Методична складова облікової політики</i>	
Фінансові інвестиції у дочірні підприємства	Метод собівартості, що застосовується для звітів материнського підприємства, що впливають на процес консолідації та підготовку консолідованих фінансових звітів групи підприємств
Внутрішньогрупові операції, що впливають на процес консолідації та підготовку консолідованих фінансових звітів групи	Субрахунки обліку. Засади ціноутворення у внутрішньогрупових розрахунках
Неконтрольована частка	Альтернативний підхід до оцінювання частки меншості в капіталі дочірнього підприємства на дату придбання, за яким частка меншості складає частку справедливої вартості чистих ідентифікованих активів придбаного підприємства
<i>Технічна складова облікової політики</i>	
Форми робочих таблиць для складання консолідованої фінансової звітності	Перелік форм робочих таблиць для складання консолідованої фінансової звітності, відповідальні особи за їх підготовку

Запропоновані І. Семчук елементи облікової політики групи підприємств (табл. 5) щодо формування та контролю консолідованої фінансової звітності сприятимуть процесу консолідації і дозволять отримати достовірну консолідовану фінансову звітність про діяльність всієї групи.

Процес формування консолідованої фінансової звітності групи підприємств включає в себе ряд етапів і облікових процедур. На нашу думку, процес формування консолідованої фінансової звітності групи підприємств можна розділити на наступні етапи (рис. 1).

Етапи формування консолідованої фінансової звітності

1. Формування моделі звітності:

— полягає в дослідженні та описі існуючих бізнес-процесів, взаємодії з усіма службами підприємства, що входять до групи, аналіз основних напрямів діяльності, що дозволяє визначити сегмент, до якого належить підприємство. Розробка форми звітності, підготовка моделі приміток до звітності згідно з обраними стандартами.

3. Збір інформації:

— відбувається збір інформаційних пакетів по кожному підприємству, в форматі, розробленому на другому етапі. Після чого відбувається формування інформаційної бази по кожному підприємству.

5. Трансформація звітності:

— трансформація індивідуальної звітності, отриманої від підприємств. На даному етапі також необхідно зробити перенос коригувань минулих років і сформуванню коригування поточного звітного періоду, провести аналіз фінансової інформації на предмет виявлення нових коригувань.

2. Підготовка інформаційних запитів:

— на даному етапі передбачається аналіз мінімально необхідної для трансформації звітності даних, визначення обсягу необхідної інформації, розробка форм інформаційних запитів.

4. Перевірка даних:

— включає необхідність визначення контрольних точок звірки даних із залученням різних служб підприємства, також контролю заповнення форм запитів шляхом перевірки відповідності аналітичних і синтетичних показників звітності, оцінка її на внутрішню несуперечливість.

6. Підготовка підсумкового варіанту консолідованої фінансової звітності:

— даний етап передбачає підготовку підсумкового варіанту консолідованої фінансової звітності — формування повного комплексу звітності, приміток, заключний аналіз сформованої звітності, виявлення та виправлення помилок.

7. Внутрішньогруповий та незалежний аудит:

— внесення необхідних виправлень за зауваженнями аудиторів. Отримання аудиторського висновку.

Рис. 1. Основні етапи формування консолідованої фінансової звітності українських підприємств (Складено на основі досліджень О. Волкової [24, с. 12])

Процес консолідації фінансових звітів групи підприємств за звітний період за допомогою робочої таблиці включає послідовні етапи (рис. 2), які узгоджуються зі стовпчиками робочої таблиці для складання консолідованої звітності (табл. 6).

Рис. 2. Послідовність консолідації фінансових звітів [25, с. 82]

Робоча таблиця для складання консолідованих звітів групи підприємств [25, с. 83]

№ з/п	Показник	Фінансові звіти підприємства		Коригування				Група, консолідована на сума	Неконтрольована частка				Материнське підприємство
		Материнське	Дочірні €	№	Д-т	К-т	№		№	Д-т	К-т	№	
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14
1	Консолідований баланс (Звіт про фінансовий стан)												
2	Консолідований звіт про фінансові результати (Сукупний дохід)												
3	Консолідований звіт про власний капітал												
4	Консолідований звіт про рух грошових коштів												

Висновки. Зміни у ринковому середовищі вимагають відповідних змін у обліково-звітному забезпеченні бізнесу. В умовах відсутності детальної нормативної бази консолідаційних процедур у статті зроблено спробу окреслити основні практичні та теоретичні аспекти консолідації фінансової звітності групи підприємств. На основі аналізу генезису зародження та подальшого розвитку консолідованої фінансової звітності систематизовано інформаційні запити внутрішніх і зовнішніх користувачів консолідованої фінансової звітності українських підприємств. Виокремлено рівні стандартизації, що регулюють методологію формування консолідованої фінансової звітності вітчизняних підприємств, а саме: мега-, макро-, мезо-, мікрорівні, що надають цілісне уявлення про порядок формування консолідованої фінансової звітності в Україні. У статті виділено основні етапи формування консолідованої фінансової звітності українських підприємств: а) формування моделі звітності; б) підготовка інформаційних запитів; в) збір інформації; г) перевірка даних; ґ) трансформація звітності; д) підготовка підсумкового варіанту консолідованої фінансової звітності; е) незалежний аудит. Запропоновані етапи формування консолідованої фінансової звітності українських підприємств уможливають підготовку якісної консолідованої фінансової звітності для задоволення інформаційних потреб як внутрішніх, так і зовнішніх її користувачів.

Список використаних джерел:

1. Наказ Міністерства фінансів України „Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 2 „Консолідована фінансова звітність” від 27.06.2013 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z1223-13/print1362304905316381>.
2. Алиев З. М. Формирование консолидированной финансовой отчетности холдингов в соответствии с международными стандартами финансовой отчетности : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / З. М. Алиев. – М., 2011. – 28 с.
3. Про бухгалтерський облік та фінансову звітність в Україні : Закон України від 16.07.1999 р. №996-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/996-14>.
4. Порядок подання фінансової звітності, затверджено постановою Кабінету міністрів України № 419 від 28.02.2000 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу до ресурсу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/419-2000-%D0%BF>.
5. Про затвердження Національного положення (стандарту) бухгалтерського обліку 1 «Загальні вимоги до фінансової звітності» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.02.2013 р. № 73 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/z0336-13>.
6. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо заповнення форм фінансової звітності : Наказ Міністерства фінансів України від 28.03.2013 р. № 433 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/gtdvod>.

7. Безверхий К.В. Інформаційний комплекс облікової системи та звітність в Україні: [Моногр.] / К. В. Безверхий, Т. В. Бочуля. – К.: Центр учбової літератури, 2014. – 184 с.

8. Леонтьев В. В. Теория и статистическое описание концентрации, - В кн. Леонтьев В. В. Экономические эссе. Теория, исследования, факты и политика: Пер. с англ. – М.: Политиздат, 1990. – С. 249 – 264.

9. Про затвердження положення (стандарту) бухгалтерського обліку 20 «Консолідована фінансова звітність» : Наказ Міністерства фінансів України від 30.07.1999 р. № 176 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0553-99/print1362304905316381>.

10. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 26 «Виплати працівникам» : Наказ Міністерства фінансів України від 28.10.2003 р. № 601 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://goo.gl/FlaFSI>.

11. Directive 2013/34/EU of the European parliament and the council of 26 june 2013 on the annual financial statements, consolidated financial statements and related reports of certain types of undertakings, amending Directive 2006/43/EC of the European Parliament and of the Council and repealing Council Directives 78/660/EEC and 83/349/EEC [Electronic resource]. – Mode of access: <http://www.oroc.pt/fotos/editor2/diretivacont.pdf>.

12. International financial reporting standard 10 «Consolidated financial statements» [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2013/ifrs10.pdf>.

13. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 19 «Об'єднання підприємств» : Наказ Міністерства фінансів України від 07.07.1999 р. № 163 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/L1DMfh>.

14. International financial reporting standard 3 «Business Combinations» [Electronic resource]. – Mode of access: <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2014/ifrs3.pdf>.

15. International accounting standard 12 «Income Taxes» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2013/ias12.pdf>.

16. International financial reporting standard 9 «Financial instruments» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2014/ifrs9.pdf>.

17. Про затвердження Положення (стандарту) бухгалтерського обліку 21 «Вплив змін валютних курсів» : Наказ Міністерства фінансів України № 193 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://goo.gl/NJY8Ji>.

18. International accounting standard 21 «The effects of changes in foreign exchange rates» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2013/ias21.pdf>.

19. International accounting standard 27 «Separate financial statements» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://goo.gl/g4IDFg>.

20. International accounting standard 28 «Investments in associates and joint ventures» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://goo.gl/4Y64mr>.

21. International financial reporting standard 8 «Operating segments» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://goo.gl/VhDvGu>.

22. International financial reporting standard 12 «Disclosure of interests in other entities» [Electronic resource]. – Mode of access : <http://eifrs.ifrs.org/eifrs/bnstandards/en/2013/ifrs12.pdf>.

23. Семчук І. В. Консолідована фінансова звітність групи підприємств: організаційно-методичні засади формування і контролю : автореф. дис. ... к.е.н. : 08.00.09 – бухгалтерський облік, аналіз та аудит / І. В. Семчук. – Житомир, 2010. – 20 с.

24. Волкова Е. Ю. Формирование и анализ консолидированной финансовой отчетности группы компаний : автореф. дис. на соискание ученой степени канд. экон. наук : спец. 08.00.12 «Бухгалтерский учет, статистика» / Е. Ю. Волкова. – Воронеж, 2010. – 24 с.

25. Голов С. Ф. Трансформація фінансової звітності українських підприємств у фінансову звітність за міжнародними стандартами: [Методич. посіб.] / С. Ф. Голов, В. М. Костюченко, О. М. Кулага. – К.: ФПБАУ, 2013. – 268 с.